

İSLAM TARİHİNDE “ZARARLI MESCİD” (MESCİD-İ DIRAR) OLAYI VE GÜNÜMÜZE ANIMSATTIKLARI

Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT*

ÖZET

Bu yazının amacı “Zararlı Mescid” (Mescid-i Dırar) olayının İslam tarihinde ve günümüzde ifade ettiği anlam ve ibretlere dikkat çekmektir. M. 630 yıllarında Hz. Muhammed’in dini ve siyasi otoritesinin tüm Arabistan’ı etkisi altına almaya başladığı bir zamanda, muhaliflerden Ebu Amir ve Medine’deki bir takım “dinsel bölücü ve iki yüzlüler”(münafıklar), söz konusu otoriteyi, sarsmak amacıyla bir örgütlenme yeri olarak tasarladıkları “Zararlı Mescid”i inşa ettiler. Tebük savaşından dönmekte olan Hz. Muhammed’e bu yeni mescidi onaylatacakları sırada, onların gizli niyet ve planlarını açıklayan ve mescit hakkında ne yapması gerektiğini Peygamber’e bildiren, Tevbe süresinin 107-117. ayetleri indi. Bu ayetlerin gereğini yerine getiren Hz. Muhammed, “Zararlı Mescid”i yıkıp yaktırdı.

Bu Mescid’in inşa edilmesi ile yıkılması olayının hem İslam tarihinde hem de günümüzde ortaya çıkan anlam ve talimatları şöyle özetlenebilir: Dinsel değerlerin kötüye kullanılması ihtimalinin her zaman mümkün olabileceğini gösteren “Zararlı Mescid” olayı karşısında, Hz. Muhammed’in verdiği yıkım kararı, Hz. Muhammed’in dini ve siyasi otoritesini güçlendirmiş; buna karşılık muhaliflerinin gücü ve etkisi azalmıştır. Bu bağlamda, Atatürk’ün ulusal toprak bütünlüğünü sarsacak hareketlere karşı kesin kararlı tavrı ile Hz. Muhammed’in tavrı arasında benzerlikler vardır.

“Zararlı Mescid” olayında görüldüğü üzere, dini değerlerin istismarı toplumda bölücülüğe yol açmakta ve milli birliğe zarar vermektedir. Dini değerlerin istismarına karşı, Hz. Muhammed’in verdiği sert tepki aynı zamanda günümüzde de bu istismara yeltenenlere karşı uyanık olunması ve onlara fırsat verilmemesi gerektiğine bizleri uyarmaktadır. Bu durum, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sonsuza değin yaşaması için, bizlerin iyi bir yurttaş ve doğru bir Müslüman olmamız gerektiği noktasında da derin uyarılara sahiptir.

* Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

1. “Zararlı Mescid”in Yapılışı Öncesinde Ortam

“Mescid-i Dırar”, “Zararlı Mescid” anlamındadır. Aslında biz de makalemizde “Zararlı Mescid” olarak kullanmayı daha bilimsel ve doğru bulduk. Aynı anlamda kullanılan Arapça karşılığı olan “Mescid-i Dırar” bileşik sözcüğünü kullanmaya bir anlam vermek ve bilimsel bir gerekçe bulmak da mümkün değildir. Klasik anlayışta alışkanlık haline gelmiş kullanımdan Türkçe karşılığını kullanmak daha doğru ve anlaşılır olacaktır kanısındayım.

“Zararlı Mescid”, İslam tarihinde önemli yeri olan ve incelendiğinde çıkarılması olası bazı ibret ve derslerin bulunduğu bir olaydır. İslam Tarihinde ve Tefsir dersinin Tevbe Suresinin 107-117. ayetlerinin yorumu işlenirken, “Zararlı Mescid” konusu, gündeme gelmektedir. Biz konuyu bazı ana noktaları ile yinelemekle birlikte, makalemizde bir başka açıdan değerlendirmeye çalışacağız. Ancak burada İslam da mescid ile ilgili kısa bir açıklama yararlı olacaktır.

“İnsanda inandığı yüce Rabbine (yüce olarak tasarladığı varlığa) fiziki hareketlerle bir sunuş, bir itaat veya somut bir gösteri eğilimi vardır. Bu eğilim gereği, günümüze değin, insanlar, bu sunuşlarını bir tapınma veya ibadet olarak göstermişlerdir”.¹

Her din temelinde var olan ve işlevini sürdürmesini sağlayan bir tür ibadet biçimine sahiptir. İbadet bireysel olarak her yerde yapılabilir. Ancak topluca ibadet etmek söz konusu olunca, bir ibadet yerine: tapınak, havra, sinagog, kilise, şapel, mescid, cami ve benzeri yapılara ihtiyaç duyulmuştur.

İslam Dini, ibadet edebilmek için özel bir mekanı zorunlu görmemektedir. Hz. Muhammed’in sözlerinden anlaşıldığına göre mezarlıklar ve temiz olmayan yerler hariç, bütün yeryüzü namaz kılınabilecek, yani ibadet edilebilecek yer konumundadır.² Ancak Cuma ve Bayram namazlarının cemaatle kılınmalarının gerekliliği, ilk Müslümanları, cemaatle namaz kılınabilecekleri özel bir mekan arayışına sürüklemiştir. Peygamber, ilk mescid olan Kuba mescidinden sonraları, mescitlere daha canlılık kazandırabilmek ve Müslümanların kaynaşmalarını sağlamak için, bireysel ibadetlerin topluca kılınmasının daha sevap olduğunu vurgulamıştır.³ Böylece mescid-cami kurumu, ibadet yeri olarak ciddi biçimde gündeme gelmiştir. Bunların yanı sıra, namaz kılınacak mekanın temiz olması zorunluluğu, her-

¹ Osman Zümürüt, **İslam Kurumları Aydınlatılmasına Doğru Tasnifi**, Ankara, 2004, s. 162; **İslam Ansiklopedisi**, C. 8, ss 1-120

² Tirmizi, **Sünen-i Tirmizi**, Çev. O. Z. Mollamehmetoğlu, İstanbul, ty., C.2, s.685

³ Buhari, **Sahihi Buhari ve Tercümesi**, Çev. M. Sofuoğlu, Ankara, 1987, s.685

kes tarafından bilinen bir mekanda toplanabilmenin kolaylığı, iklim şartlarından doğabilecek zararlardan ve her türlü dış tehdit ve tehlikelerden emin olma isteği, cami denilen bir mekanın doğuşunu hazırlayan nedenler olarak sıralanabilir.⁴

"Mescid" kelimesi, Arapça "secde" (secde etti) fiilinden türetilmiş olup, "secde edilen yer" anlamına gelmektedir. İslam'ın ilk yıllarında ibadet edilen her mekana genel bir anlamda mescit denilmekteydi. İslamda Mescidü'n-Nebi (Mescidü'n-Nebevî) denilince, Medine'de Hz. Muhammed'in yaptırdığı mescid, Mescidü'l-Haram denilince, Mekke'deki Kabe'nin çevresindeki mescid anlaşılmaktadır. Kabe ve çevresinin saygınlığı tarih boyunca, eksilmeden sürmüştür.⁵ "Cami" kelimesi, Arapça "cemea" (topladı) fiilinden türetilmiş olup, "toplayan" anlamına gelmektedir. Cuma, cem ve cemaat kelimeleri de aynı kökten türetilmiştir. Kur'an'ın hükmü olarak Cuma namazı, başlangıçta bir yerleşim biriminde sadece bir yerde kılınabilmekteydi. Dolayısıyla Cuma namazlarının kılınabildiği mescitleri, diğer mescitlerden ayırt etmek için, "Cami" sözcüğü kullanılmaya başlanmış ve bu mescitlere Mescidü'l-Cami adı verilmiştir. Daha sonraları ise Cuma namazlarının kılındığı minberli mescitlere kısaca sadece "Cami", Cuma namazı kılınmayan yerlere de mescit denilmesi yaygınlık kazanmıştır.⁶

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yıllarında, yani Mekke döneminde, Müslümanlar, namaz kılmak için özel bir mekana sahip değillerdi. İlk Müslümanlar ya kendi evlerinde ya da Kabe'nin etrafında ibadetlerini yerine getiriyorlardı. Zamanla Müslümanların sayılarının artması Mekke müşrikleri endişelendirmiş ve korkutmuştur. Bu nedenle, Mekke ileri gelenleri Müslümanların Kabe'nin etrafında ibadet etmelerine engel olmaya başlamışlardır. Bu amaçla daha zayıf gördükleri Mekke'li olmayan Müslümanlara baskı uyguladılar. Bunun sonucunda bazı sahabeler evlerinin avlu veya belirli bir bölümünü mescit olarak kullanmaya başladı. Bu sahabeler arasında Ammar b. Yasir'i ve Hz. Ebu Bekir'i sayabiliriz. Aynı şekilde peygamberin kendisi de evinin uygun bir köşesini mescit olarak ibadet yeri olarak ayırmıştır.⁷ Adı geçen bu evlerdeki ibadet edilen mekanlar

⁴ N. Çam, **İslam'da Sanat, Resim ve Mimari**, Ankara, 1994, s.106

⁵ Osman Zümrüt, **İslamda Kamuoyu Oluşumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, ss. 163-164

⁶ E. Nefes, **Minarenin Cami mimarisine katılımı ve ilk minare örnekleri**, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Samsun, 1996, ss.1-2

⁷ İbn İshak, **Siretü İbn İshak**, Thk. M. Hamidullah, Konya, 1981, s.218; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman e'z-Zehebî, **Tarihu'l-İslam ve Vefâyâti'l-Meşâhir ve A'lâm (e's-Siretü'n-Nebeviyye)**, Thk. Ö. A. E't-Tedmuri, Beyrut, 1989, s.319; Muhammed Hamidullah, **İslam Müesseselerine Giriş**, Çev. İ. S. Sırmalı, İstanbul, 1992, ss.151-152

kuşkusuz bugünkü anlamda bir mescit değildi. Sadece ihtiyacı karşılamaya yönelikti.

İlk mescit, Hz. Muhammet'in Medine'ye hicreti sırasında bir süre konakladığı Kuba'da M. 622 Ekim ayı ortalarında inşa edilmiştir. Hamidullah'a göre çevredeki iri taşlardan faydalanılarak, daha önce belirlenen bir mekanın sınırlandırılması ile oluşan bu mescidin kible yönünü de bizzat peygamberin kendisi yapmıştır.⁸ Kuba Mescid'inin fiziki konumunu ve inşa ediliş şartlarını dikkate alarak, oldukça sade ve basit bir yapı olduğunu düşünebiliriz.

Hz. Muhammed, 622 yılında Medine'ye yerleşince, vakit geçirilmeden kendisi için bir ev ve bir mescid inşasına başladı. Mescidin inşa edileceği alan için ilginç bir metot denenmiştir. Rivayete göre, peygamber, şehre girdiğinde, devesini serbest bırakmış ve devesinin bir müddet sonra çöktüğü yer satın alınarak bu arsaya ev ve mescid inşa edilmiştir.⁹ Temel ölçüleri, 50x50 m olan ve "Mescidü'n-Nebi (Mescidü'n-Nebevî) adıyla anılan bu ilk model mescidin yapımı, yaklaşık yedi ayda tamamlanmıştır. Bu mescid (Cami), önce Peygamber evi olarak düşünülmüşken, avlusunun bireysel ve toplu namaz ibadetleri için kullanılması sonucu "Cami" niteliğine kavuştuğu bir gerçektir.¹⁰ Mescid ya da cami olarak İslam dünyasında Kabe ve Mescidü'l-Haram'dan sonra en kutsal ve saygın konuma sahiptir. O günden beri yangınlar, yıkılmalar, onarımlar ve eklemeler ile günümüze kadar ulaşan bu mescide müslümanlar Hacca gittiklerinde, mutlaka uğrayıp en az 40 vakit namaz kılmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Bu mescidden sonra Müslümanlar kendi kültür ve becerilerine göre şahane mimarî eserler olarak "camiler" ortaya koymuşlardır. Bunların en güzel örneklerini İstanbul'da ve Edirne'de gözlemlemek olasıdır.

İnsan, Habil ve Kabil'den beri, hep iktidar tutkusunun tutsağı olmaktan kurtulmakta zorluk çekmiştir. Bu durum, aileden devlet büyüklerine kadar uzanmıştır. Kuşkusuz ki, Hz. Muhammed de bu iktidar mücadelesinden kendini kurtaramamıştır. Önce muhalefette mücadele vermiştir. Bu mücadele Medine'ye göçten sonra el değiştirme aşamasında yaklaşık 8 yıl sürmüş ve sonunda iktidarı Hz. Muhammed'in kendisi ele almıştır.

Tarihin M. 610 yıllarını gösterdiği günlerde, Hz. Peygamber'in inanç alanından başlayarak, her alanda yapacağı yenilikler, var olan otoriteyi (iktidarı) sarsıyordu. Muhalefet oluşması doğaldı. Bu muha-

⁸ M.Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. S. Tuğ, İstanbul, 1983, C.2, s.823

⁹ Zehebi, **Tarihu'l-İslam (el-Meğazi)**, Thk. Ö. A. et-Tedmuri, Beyrut, 1989, s.28; İbn Hibban, **e's-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, Beyrut, 1987, s.142.)

¹⁰ O. Zümrüt, **İslam Kurumları**, s. 163)

lefeft, Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Mekke'li ve Medine'li Tanrı'yı ortaklıkla niteleyenlerden (müşriklerden)¹¹ ve dinsel-bölücü-ikiyüzlülerden (münafıklardan) oluşuyordu. Bu muhalefet gruplarının amacı, Hz. Muhammed'in otoritesini kırmak ve arkasından onu ve arkadaşlarını Medine'den atmaktı.¹² Her muhalefetin bir öncüsü olur. Bu muhalefette de öncüler vardı. Bunlardan en hırslısı ve kararlısı, tıpkı Ebu Cehil gibi, bozguncu (fasık) Ebu Âmir'dir.

Ebu Amir, Hıristiyanlığı seçmiş ve peygamberlik aklından geçiyordu. Kendi toplumuna yeni peygamber olmak beklentisinde olduğu sırada, Hz. Muhammed'in peygamber olarak yüce Allah tarafından görevlendirilmesi, onu çileden çıkarmıştı. Bu nedenle O, Hz. Muhammed'e korkunç kin duyuyordu. Öyle ki, kahrından Hz. Peygamber'in Medine'ye göçünden hemen sonra, Peygamberden uzak kalabilmek için Evs kabilesinden elli gençle birlikte Medine'den ayrılıp Mekke'ye gitti.¹³ Oradan Hz. Peygambere muhalefetini sürdürerek başarıya ulaşacağını düşündü. Ancak Ebu Âmir, Medine'de de muhalefeti yürütecek görevli olarak halasının oğlu Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'ü bıraktı. Abdullah bin Ubeyy b. Selûl, Bedir savaşından sonra Müslüman olmuştu. Ancak Hz. Muhammed'in otoritesini bir türlü içine sindirememişti.

Ebu Amir ve muhalefet cephesinin beklenti ve hedefleri, Hz. Peygamberin çok sıkıştırıldığı taktirde, Mekke'yi terk ettiği gibi, yakın gelecekte bir gün, Medine'yi de terk edeceği beklentisi idi. Ebu Amir ve muhalefet, Hz. Peygamber aleyhine olabilecek her tür durumu, olayı ve olanakları değerlendiriyordu. Mekke'den Peygamberin sürülmesi, bir başarı örneğiydi. Bu yüzden, Kureyş ileri gelenleri ile ilişkiyi üst düzeyde sürdürüyordu. O, ayrıca Roma Kayser'inden ve diğer Kuzey Arabistan Hristiyan devletlerinden askeri yardım sağlamaya çalışmıştı. Roma senatörünün senatodaki konuşmasında ısrarla "Kartaca mutlaka yıkılmalıdır" sözünü tekrar ettiği gibi, "Peygamberin otoritesi, yıkılmalıdır" düşüncesini her zemin ve zamanda uygulamaktan geri durmamıştır. Öyle ki, Medine'deki dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin öncüsü ve başkanı Abdullah b. Ubeyy b. Selul, "Muhammed, Roma devletini oyuncak sanıyor. Onun ashabıyla beraber

¹¹ Not: Bazı klasik İslamî kavramların anlaşılmasını sağlamak için, Türkçesini oluşturduk. Tutunacağını umuyorum. Kavramların Türkçe karşılığı bir yeni görüş ve öneridir. Bunlar şimdilik şunlardır: Müşrik: **Tanrı'yı (Allah'ı) ortaklıkla niteleyen**, Münafik: **Dinsel-bölücü-ikiyüzlü**, Mü'min: **İnançlı**

¹² Ebu Cafer b. Muhammed b. Cerir e't-Taberi, **Camiu'l-Beyan 'An Te'vili'l-Kur'an**, İkinci Basım, Mısır, 1373/1954, C.9, s. 24

¹³ Ebu Cafer b. Muhammed b. Cerir e't-Taberi, **Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk**, Beyrut, Bty. C.3, ss.143-144

yakalanıp esir olacaklarını gözümle görüyormuş gibi biliyorum” demekten kendini alamamıştır.¹⁴

2. “Zararlı Mescid”in Yapılışı İçin Gösterilen Gerekçeler Ve Asıl Amaçlar

Dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, çıkarları uğruna her şeyi kullanıyorlardı. Öylesine çıkarı ön planda tuttular ki, savaştan ganimet alabilmek için, Hz. Peygamberin ordusuna katıldılar.¹⁵

“Zararlı Mescid” yapma düşüncesinin gizli ve açık temel nedeni, bugün olduğu gibi, o dönemlerde mescidin siyasal ve yönetsel işlevlerinin toplumda etkin olmasıdır. Hz. Muhammed’in karşıtlarının, günümüz dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin kullandığı gibi, böyle güçlü bir aracı kullanması doğaldı. Kanımızca, “Zararlı Mescid”in asıl yapılaş gerekçesi budur.

Medine’de (Kuba mescidine) çok yakın olan Zi-eyvan (Ziyevan) semtindeki dinsel-bölücü-ikiyüzlüler (münafıklar), ayrı bir mescit yapmak için kendilerini haklı çıkaracak gerekçe aradılar. Bu gerekçeler gizli amaçlarını ve niyetlerini örtmek için çok gerekliydi.

Medine’de, Kuba’daki Kuba Mescidi ve Mescid-i Nebevî olmak üzere iki mescid vardı. Kent içinde üçüncü bir mescid gereksizdi. O nedenle dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin mantıklı bir gerekçe bulmaları gerekiyordu. Tasarladıkları bu gerekçeleri Hz. Peygambere giderek şöyle açıkladılar:

“Yağmurlu ve kış gecelerinde toplu ibadet edecek inançlıların namaz kılmaları için bir mescit yaptık”.¹⁶ “Sel geldiğinde, Kuba mescidi ile aramız kesildiğinde namaz kılmak için bir yer yaptık; sel çekilince, beraber kılacağız”¹⁷ biçimindeki söylemlerini Hz. Peygambere ilettiler.

Bu gerekçelerin arkasındaki amaçları ve niyetleri ise şöyle özetlenebilir:

Hz. Muhammed’in otoritesini kırmanın en iyi yollarından birisi, kuşkusuz, dinde kutsal olan mescidi kullanmaktır. Böylece hem Peygamberin otoritesi, hem de taraftarları bölünecek, güçlenmeye yüz tutan karşıtlarını alt etmek kolay olacaktı.

¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihleri**, İstanbul, 1977, C. I, s. 206

¹⁵ Taberi, **Tarih**, C. 3, ss.142-153

¹⁶ Taberi, **Tarih**, C.3, s. 147

¹⁷ Taberi, **Camii’l-Beyan(Tefsir)**, C.9, s. 26

3. “Zararlı Mescid”e Yasallık Ve İşlev Kazandırma Çabaları

İbadet yeri olarak yörenin ihtiyacını karşılayan tarihsel değeri olan Kuba mescidi işlevini sürdürürken,¹⁸ ikinci bir mescide yasallık ve dini bir işlev kazandırmak gerekiyordu.¹⁹ Bu niyetlerini gerçekleştirebilmek için, acele olarak Tebük seferine giden Hz. Peygamber’in önüne geçip yaptıkları “Zararlı Mescid”i mescit olarak tescil ettirmek istediler. “Zararlı Mescid”in yapımı bitince, mescidin saygın hale gelmesi için, dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, Ebu Amir’i beklemişler ve açılışını Hz. Muhammed’e yaptırmak istemişlerdir.

Muhammed ve inançlılar (mü’minler), çok zor koşullar altında ve Hıristiyan Araplara karşı büyük bir ordu hazırlamanın sıkıntısı içinde iken, Hz. Peygamber Tebük’e giderken Medine’ye bir saat uzaklıktaki Ziyevan köyüne gelindiğinde, dinsel-bölücü-ikiyüzlülerden bir heyet gelerek; “Ey Allah’ın Elçisi ! Biz hastalar ve Kuba mescidine gelemeyenler için özellikle yağmurlu gecelerde namaz kılmak üzere bir mescid bina ettik. Teşrif edip burada namaz kılmanızı istiyoruz” dediler.²⁰ Hz. Muhammed, “şimdi Tebük seferi hazırlıkları ile uğraşıyorum. Tebük’ten döndükten sonra, inşallah size gelir, sizinle namaz kılarız” dedi.²¹

Hz. Peygamber’in kesin red cevabı vermemesini, sahabeden Asım b. Adıyy çok yadırgamış ve şöyle demişti: “Vallahi, şu mescidi nifakıyla tanınmış, dinsel-bölücü-ikiyüzlülerden başkası yapmaz”. Mescid-i Dırar konusunda kuşkular olduğu için bazı inançlılar, Tebük seferinden dönünceye kadar, konuya ilişkin vahyin geleceği beklentisine girmişlerdi.²²

4. “Zararlı Mescid”in Yapılış Süreci

Takvimin miladi 630 yılının Kasım ayının başlarını gösterdiği zaman diliminde, günler ilerliyor ve Hz. Muhammed’in otoritesi tüm Arabistan’ı kuşatıyordu. Ebu Amir, bu otoriteye son derece kızgın ve mutlaka bir şeyler yapması gerektiği çabası içinde bulunuyordu. Medine’deki dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, Hz. Peygamberin Arabistan’ı sarmaya başlayan otoritesini kırmak için, bir örgütlenme karargahı

¹⁸ Kur’an: **Tevbe** 9/108

¹⁹ M. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C.2, s.81

²⁰ Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub (İbn Hişam), **Siretu’n-Nebî (Sire)**, Thk: Mustafa Abdülvahid Daru’l-Marife, Beyrut, 1395/1976, C.4, ss.38-41; İbn Hişam, **e’s-Siretu İbn Hişam**, Çev.:Hasan Ege, İstanbul, 1985, C.4, 233; Taberi, **Tarih**, C.III, s. 147

²¹ Muhammed b. Ömer b. Vakıdî (Vakidi), **Kitabu’l-Meğâzî (Meğazi)**, Thk.:Mustafa Abdülvahid, Daru’l-Marife, 1395 / 1986, C. 3, s.1046

²² Vakidi, **Meğazi**, C.3, s.1048

olacak ve güvenilir bir yer olarak işlev görecek ve özellikle kutsal bir hava ile kamuoyunu etkileyecek kendilerine bir “mescit (cami)” yapma planı tasarladılar. Bu yolla art düşüncelerini ve planlarını gerçekleştirebileceklerdi. Çünkü bu sayede, din maskesi altında şeytanca faaliyetler yürüttüklerini kimse fark etmeyebilirdi. Kutsal görünüm bazen gerçekten çok iyi bir gizlenme aracı olarak kullanılabiliyordu.

Hz. Peygamber’in aldığı bir haber üzerine, Hıristiyan Romalıların saldırısına karşı Tebük seferine hazırlandığı sırada, “Zararlı Mescid”in yapılmasını yönlendiren Ebu Âmir, Kuba’daki Ziyevan halkının (inançlılar- dinsel-bölücü-ikiyüzlüler) faaliyetlerini de aleni olarak yönetiyordu. O, Allah elçisine muhalif ve inançsız biriydi. Peygamber ile tam mücadele içine girmiş ve muhalefetin başını çekiyordu. O, rahip olarak görünüyordu. Bir yandan da inançlıları bölebilmek için kutsal mescid kurumunu kullanmayı hedeflemişti.²³ O, yönetimini Medine’ye giremediği için uzaktan kumandalı olarak dışardan yapıyordu. Ebu Âmir, Medine’ye girmemesinin gerekçesini şöyle açıklıyor: “Ben mabedinize (Kuba mescidi kastediliyor) giremem. Muhammed’in ashabı beni görür ve bana hoşlanmadığım bir şey söylerler”. Ebu Amir’in böyle üzüntülü durumunu gören taraftarları ona acıdılar ve yardımcı olmak istediler. Kendi önderi Ebu Âmir’in korkulu durumuna üzülen dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, Hz. Muhammed’e karşılık olmak üzere onu teselli etmek için, mescit yapmak yolunu seçtiler. Kararlarını şöyle açıkladılar:

“Biz bir mescid yaparız; sen onun içinde yanımızda oturur konuşursun” dediler.²⁴

Kendisine desteğe çok sevinen Ebu Âmir, durumu hemen değerlendirerek şu emri verdi:

“Öyle ise siz kendi mescidinizi kurunuz. Gücünüz yetebildiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayınız! Ben Rum hükümdarı Kayser’e gideceğim. Rumlardan asker getirip Muhammed ve Ashabını Medine’den çıkaracağım”.²⁵

Ebu Âmir’in bu emri üzerine, taraftarları hemen işe koyulup, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Kuba mescidine yakın yerde görünüşte mescid olan “Zararlı Mescid”i Klasik İslam Tarihi kaynaklarında adları da verilen dinsel-bölücü-ikiyüzlüler kısa sürede yaptılar.²⁶ Bu mescid, 630 Kasım sonlarında Hz. Peygamber’in Tebük seferine hazırlığının yoğunlaştığı dönemde bitirilmiştir.

²³ Taberî, **Tefsir**, C.9, ss.23-24

²⁴ Taberî, **Tefsir**, C. 9, s.23; Vakidi, **Meğazi**, C.3, s.1046

²⁵ Taberî, **Tefsir**, C.9, s. 24

²⁶ İbn Hişam, **Sire**, C. 4, ss. 38-39; Taberî, **Tefsir**, C.9, s. 25; Vakidi, **Meğazi**, C. 3, ss.1048-1049

Aslında “Zararlı Mescid”, Ziyevan köyünde oturan topluluk kendi buldukları semtte mescit yapılması amaçlarını ön plana çıkarmışlar ve inançlılar ve dinsel-bölücü-ikiyüzlüler topluluğunun her ikisinin de görüşü ile bu mescit yapılmıştır. Orada Peygamberin Tebük seferi dönüşüne kadar namaz da kılınmış ve yıkılıp yakıldığı sırada imamları Mucemma b. Cariye (Harise) idi.²⁷ Bir yandan namaz kılınıyor öte yandan dinsel-bölücü-ikiyüzlüler kendi amaçladıkları gizli faaliyetlerini de sürdürüyorlardı.

Mescid olarak yapılmış olan bu yer (Zararlı Mescid), dikkat çekmeyecek bir karargah ve yönetim merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştı. “Zararlı Mescid”, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, görüş-nüşte ibadet için toplanılan, aslında bir üs olarak kullanılan, muhalefetin eylemlerini yer altından yer üstüne çıkardığı çok uygun uygulama fırsatı veren bir yer oldu.²⁸

5. Hz. Muhammed Karşıtlarının Her Hareketini İzlemesi Ve Tebük Seferi Süreci

Hz. Muhammed, karşıtlarının her hareketini izliyor. Kuşkusuz önemli bir işleve sahip olan mescid yapımını da izliyor olacak ki, mescidi yapan usta Bahzec’e şu soruyu yöneltiyor.

“Yazıklar olsun sana! Şu gördüğün şeyle sen ne yapmak itiyor-sun?”. O da “Ey Allah Elçisi! Allah’a yemin olsun ki, ben iyilikten başka bir şey düşünmüyorum!” diyor.²⁹

Tarihin 630 Kasımını gösterdiği zaman diliminde, yani Hicretin dokuzuncu yılında, Şam’da kırkbin kişilik Bizans ordusunun toplandığı haberi Hz. Peygambere ulaştı.

Bunun üzerine o, Medine’den Tebük’e en son ve en güçlü askerî hareketi yapmaya karar vererek gerekli hazırlıklara başladı.³⁰

Tebük, Medine ile Şam arasında sulak ve hurmalık bir yerdir. Tebük seferi için güçlü bir İslâm ordusu hazırlanmıştır. Bu savaşa çıkışa, “zorluk gazası (gazvetü’l-‘usre)” denmiştir.³¹

²⁷ Vakidi, **Meğazi**, C.3, s.1046

²⁸ Taberî, **Tefsir**, C.9, s.24

²⁹ Taberî, **Tefsir**, C.9, s. 24

³⁰ İmam Kastalânî, **Mevahibu’l-Leduniyye Bi’l-Menahilu’l-Muhammediyye**, Çev.:Baki-H.Rahmi Yananlı, İstanbul, 1983, C.1, s.277

³¹ Nureddin Ali b. Ebibekr e’l-Heysemî, **Mecmau’z-Zevâid, Dâru’l-Kitabi’l-Arabi**, Beyrut, 1982,C.VI, s.191;_Kur’ân.Tevbe_9/117; Taberî, **Tefsir**, C.10, s.197; e’z- Zebidî , **Tecrid-i Sarih, Terc ve Şerh**, Kamil Miras, 6. Baskı, Ankara 1983, C.10, ss.408-422; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , Kahire, 1313, C.4, s. 75; Vâkidi, **Meğâzi**, C.3, s.1023; İbn Esir, **Üsdü’l-Gâbe Fi Marifeti’s-Sahabe**, Kahire, 1970, C.3, ss.326-327; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, t.y., C.9, ss.156- 157

Medine’de vekil bırakılan Hz. Ali için dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, “Muhammed, Ali’yi hoşlanmadığı bir şey için geri bırakmıştır” gibi dedikodular yaptılar. Bunun üzerine, Hz. Ali silahlanıp Cürf mevkiinde Hz. Peygamber’e ulaştı. Allah Elçisi, birden karşısında Hz. Ali’yi görünce, geliş nedenini sordu. O da Medine’de yayılan hakkındaki dedikodudan söz etti. Hz. Peygamber; “Onlar yalan söylemişlerdir. Ben seni arkamda bıraktıklarına vekil tayin ettim. Hemen geri dön, gerek benim ev halkım gerekse geride kalanlar için vekilim ol. Sen bana göre, Musa’ya göre Harun’un durumunda olmak istemez misin? Sorusuyla cevap verdi ve şu cümleyi ekledi: “ Benden sonra Peygamber gelmeyecektir.” Hz. Ali; “ Ey Allah’ın elçisi öyledir” diye cevap verdi ve Medine’ye geri döndü”.³²

Dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, mescidi istismar ederek çalışmalarına karargah yaptıkları bu mescide, Hz. Peygamberin iktidarına karşı faaliyetlerini artırdılar. Gelecekleri ile ilgili kurgularını ve planlarını açıklamaktan geri durmadılar. Öyle ki, Romalıların Hz. Peygamberi ve ordusunu imha edeceklerini varsayarak Medine’de krallıklarının garanti olduğunun kanıtı olarak, Abdullah b. Ubey b. Selül’u (zaten Peygamber gelmeden önce Medine’nin başkanı idi) kral olarak duyurdular.

Hz. Muhammed’in dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin “Zararlı Mescid”de birlikte namaz kılınması isteklerini, dönüşte yerine getireceğini söyleyerek, kesin red cevabı vermeyerek, Ebu Amir taraftarlarını umutlandırmış durumda olması, her ne kadar inançlıları endişelendirmiş ise de, İslâm ordusunun Medine’yi boşalttığı bir sırada, “Zararlı Mescid”e askerî teçizat ve mühimmat yığınağı yapmış olan dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin erkenden harekete geçerek, Hz. Muhammed’in otoritesine ve inançlılara zarar vermesi önlenmiştir.

Peygamber, Tebük’te yirmi gün kadar kaldıktan sonra, ashabın ileri gelenleri ile durumu değerlendirerek geri dönmeye karar verdi.³³ Çünkü bu sefer, Bizansa karşı bir gövde gösterisi niteliğindedeydi. Peygamber ve ordusu, karşısında Bizans ordusunu bulamayınca, amaca ulaşıldığı için geri dönülmüştü O gün için daha fazla ileri gidip kan dökmeye ihtiyaç da yoktu. Çünkü Şam yöresini fetih amacı ile yola çıkılmamıştı. Üstelik Şam yöresinde bulaşıcı bir hastalık (tâun) olduğu da haber alınmıştı. Geri dönüş için yola çıkan ordu, 630 Aralık sonunda Ramazan’ın ilk günlerinde Medine’ye ulaştı. Dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, Romalıların Hz. Muhammed’i ve ordusunu yok edeceği beklentileri suya düşmüştü. Peygamber ve ordusu her hangi bir sa-

³² Taberî, **Tarih**, C. 3, ss.143-144

³³ Vakıdî, **Meğâzî**, C.3, s. 1019: İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara, 2001, s. 207

vaş yapmadığı için, zayıf vermeden dönüyordu. Bir bakıma, inançlıların gözünde, savaş olmadan zafer kazanılmıştı.³⁴

Aslında Hz. Peygamberin Tebük Seferi, Suriye'yi Bizansa kazandıran Bizans Kralı Heraclius'a meydan okumadır.³⁵

Bir başka söylemle, bu seferin sonucu dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin bekledikleri gibi, olmadı. Romalılar, bırakın Hz. Peygamberin ordusunu imha etmeyi, taciz edici saldırıya bile cesaret edemediler. Sonuçta Müslümanlar zafer kazanmış konuma yükseldiler. Rahmetli hocam Neşet Çağatay, Tebük Seferinin sonucunu şöyle betimliyor: "Böylece (Tebük seferi ile) Bizans'a ya da uyruğundaki Araplar'a gözdağı verilmiş oldu".³⁶

6. "Zararlı Mescid"de Peygambere Namaz Kıldırma Beklentisi

Dinsel-bölücü-ikiyüzlüler çok pişkindiler. Tıpkı günümüzdekiler gibi Hiçbir şey olmamış ve kendilerinin planları yokmuş gibi, Hz. Muhammed'in gelip "Zararlı Mescid"de birlikte namaz kılacağını bekliyorlardı. Hz. Peygamber, Tebük'ten dönüşünde, Medine'ye bir saat uzaklıktaki Ziyevan köyüne gelindiğinde, Allah elçisine sefere çıkarken verdiği "Zararlı Mescid"de namaz kılacağı sözü hatırlatıldı. Böyle bir ortamda dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin gizli niyetlerini ve önderleri olan Ebu Âmir'in planlarını tam olarak kestirmek çok zordu. Kuşuklar ve bazı belirtiler seziliyordu. Ancak kesin bir kanıt yoktu. Hz. Peygamber, Ziyevan denilen yere geldiğinde, dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin, beklemedikleri bir şey oldu. Herkesin nefesini tuttuğu bu sırada bazı inançlıların beklentisi gerçekleşti. Dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin bu mescidi yapmadaki gizli niyetlerini açıklayan ve Hz. Muhammed'in bu mescidle ilgili yapması gerekenleri bildiren aşağıdaki ayetler indi.³⁷

"(Seferden geri kalanlar arasında) zarar vermek, nankörlük etmek, inançlıların arasını açmak ve önceleri Allah ve Elçisiyle savaşmış olanı (kişinin gelmesini) gözetlemek için bir mescit yapanlar da var. İyilikten başka bir niyetimiz yoktu" diye de yemin edecekler. Oysa Allah, onların yalan söylediklerine şahittir."³⁸

³⁴ Heysemî, **Mecmau'z-Zavâid**, C.6, s. 191; Kur'an: **Tevbe**, 9/117; Zebîdî, **Tecrid-i Sarih**, C.10,ss. 408- 422; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 4, s. 75; Vâkıdî, **Meğâzi**, C.3, 1023; M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi**, 2.Baskı, İstanbul, t.y.,C.9, ss.156-157; Taberî, **Tefsir**,C.10, s. 197

³⁵ De Lacy O'leary, **İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri**, Çev.: Hüseyin Gazi Yurdaydın ve Yaşar Kutluay, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını, 2. Basım, Ankara, 1971,s.45

³⁶ Neşet Çağatay, **İslam Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara,1993,s.257

³⁷ İbn Hişam, **Sire**, C.4, s. 39

³⁸ Kur'an: **Tevbe** 9/ 107

“Orada asla namaz kılma. Takva üzerine ilk önce yapılan mescidde namaz kılman daha doğrudur”.³⁹

“Yapısını Allah’tan korku ve rıza üzerine kuran mı hayırlıdır, yapısını bir uçurumun kenarına kurup onunla birlikte Cehennem ateşine yuvarlanan mı ? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁴⁰

“Yaptıkları bina kalpleri parçalanıncaya dek, yüreklerinde bir kuşku olarak kalacaktır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”.⁴¹

7. “Zararlı Mescid”in Yıkılışı

“Zararlı Mescid”in yok edilmesini buyuran ve dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin tüm gizli niyetlerini açığa çıkaran ayetlerin inişi üzerine, Hz. Peygamber, Tebuk dönüşü, akşam ile yatsı arası, ‘Asım b. ‘Adiyy e’l-‘Aclânî, Mâlik b. Duşşum e’s-Sâlimî ile Ma’n b. Adiyy’i çağırır ve şöyle buyurdu; “Halkı zalim olan şu mescide gidiniz, yıkınız, yakınız”. Bu sırada “Zararlı Mescid” topluluğu içerde oturuyordu. Hz. Peygamberin verdiği emir üzerine, “Zararlı Mescid” yakılıp yıkıldı ve cemaati de dağıtıldı. Taberi yangın sırasındaki kargaşada Ebu Amir yandaşlarından Zeyd b. Cariye b. Amir’in kalçasının yandığını belirtmektedir.⁴² Böylece kötü amaç için bina edilen bir mescid, ortadan kaldırılmış oldu.⁴³

Dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin yaptırdığı “Zararlı Mescid”in yıkılışının o gün için, birkaç önemli sonucu olmuştur.

Birincisi, Hz. Muhammed’in otoritesi daha da güçlenmiştir. Karşıtlarının o oranla saygınlıkları her yönden azalmıştır.

İkincisi, her tür kutsal değerlerin kötü amaçlı kullanılabilmesine dikkat çekilmiştir. Ancak o zamandan bu yana, inançlıların bundan ders alamadıkları gözleniyor.

Üçüncüsü, Hz. Muhammed’in karşıtlarının önderlerinden olan Abdullah b. Ubeyy b. Selül, “Zararlı Mescid”in yakılmasından sonra hastalandı ve yirmi gün sonra kahrından öldü.

Gelelim, bu olayın bugün için bize anımsattıklarına. Kuşkusuz yazımızın temel amacı da budur. Çünkü, tarih ve tarihteki olaylar zihin dinlendirmek ve eğlenmek, hayıflanmak veya duygusal doyumluluk için değildir. Bunları da tatmin edebilir, ancak, esas hedef,

³⁹ Kur’ân: **Tevbe** 9/ 108

⁴⁰ Kur’ân: **Tevbe** 9/ 109

⁴¹ Kur’ân: **Tevbe** 9/ 110

⁴² Taberî, **Tefsîr**, C.9, s.24; Vakîdî, **Meğazi**, C3, s.1049

⁴³ Zebîdî, **Tecrid-i Sarîh**, 10, s.422

geçmişin olay ve olgularını inceleyerek, günün olay ve olgularına çözüm getirmek ve geleceğe gerçekçil ve bilimsel yönlendirme yapmak içindir. Bu nedenle biz de “Zararlı Mescid” olayının bu yönlerden değerlendirilebileceğine de dikkat çekmek istedik.

Bizler bilim insanı olarak, ilham ve mistik durumlara göre değerlendirme yapamayız. Biz gözlemlediğimizi değerlendiririz. Özellikle “sosyal tarihçiler, antropolojiyi, psikolojiyi, sosyolojiyi, siyasal bilimi ve dilbilimini içeren bir takım diğer disiplinler ve alanlardan yansıyan kavramları kullanırlar”.⁴⁴ Tarihsel olaylara yön veren “krizlerin çerçevesini gören insanlar hakkında yazı yazan bir tarihçi gerçekte önemli olabilir.⁴⁵ Ancak bazı tarihçiler, olayların ötesini görmeye çalışarak olası ve ussal yorumları ekleyebilirler ve açıkça eklediklerini de söylerler. Bu açıdan bakılınca, gerçekte, iktidarı ele alan her insanın maruz kaldığı gibi, Hz.Muhammed’in otoritesine karşı, çok ciddi rahatsızlık duyan ve her fırsatta onu yıkmayı amaçlayan ve daha önce elindeki iktidarı yitiren muhalefet, “Zararlı Mescid”i yaptı ve onu sonuna kadar kullanmaya çalıştı.

İnsanlı; tarihi boyunca ilkel kabile yaşayış ortamından taş devirlerini, tunç devrini, yeni çağı, yakın çağı ve uzay çağını geçerek bilişim çağına ulaşmıştır. Geçirdiği bu evreler sırasında insan, bazı değişikliklere uğrarken, bazı özelliklerini korumuştur. Söz gelimi, kabiledaki bir annenin evlat sevgisi ve acısı ile, bugünün annesinin aynıdır. Sergileme biçimi farklı olabilir. Fakat amaç ve hedefleri aynıdır. Birey olarak insanın hırsı, tutkusu, beklentisi ve egemen olma duygusu pek değişmişe benzemiyor. İnsanlardaki bencillikle karmaşık olan egemen olma, “hep ben, hep benim olsun” duygusu, kavganın başlangıcıdır. Habil ile Kabil’in kavgası da buradan çıkmıştır. Oysa, evrende yaratılan her insanın bir diğerinin yaşama ve üstün olma duygusuna ve hakkına saygı göstermesi gerektiğini iyi bildiği halde, uygulamada tam olarak başarı sağlayamadığını gözlemliyoruz. Bu gerçek, bunca kan döküldükten ve özellikle savaşlardan barışçıl bir sonuç çıkmadıktan sonra, daha da iyi anlaşılmıştır. Ancak barışa yönelen insanoğlu, savaşı ya duygusunu tatmin için, ya da güven ve barış sağlamak için yapmıştır. Sonuçta, savaştan ve kavgadan kendini kurtaramamıştır. Aslında bu kavganın tek temel nedeni vardır. O da birey veya toplum olarak “benim olsun, ben olayım” hırsıdır ve onun ileri aşaması özgürlüğü veya egemenliği sadece kendisi için istemesidir.

⁴⁴ Peter Karsten and John Model, **Theory, Method and Practice In Social And Cultural History**, New York University Pres, New York and London, 1992, s.5

⁴⁵ J.H. Hexter, **On Historians**, Harvard University Pres, Cambridge, Massachusetts, 1979, s.226

İslamın geldiği dönemde ve yerde bir devlet geleneği yoktu. Kabile anlayışı egemendi. Kabile anlayışından sonra, bir yandan İslamı esas alan devlet doğarken, bir yandan da Hz. Muhammed'e direnen ve karşı çıkanlar, onun tek tanrılı yeni dini (İslamı) va'z eden Peygamber olduğunu sonunda kabul ettiler ve dolayısıyla otoritesine boyun eğmiş oldular.⁴⁶ Hz. Muhammed, sağlığında, peygamberlik, yasa koyuculuk, din önderliği, baş yargıçlık, ordu komutanlığı, devlet başkanlığı işlerini üstlenmiş olarak sürdürüyordu.⁴⁷

Dinler, insanın iç dünyasına egemen olan inanç sistemiyle donatılarak uygulamayı yönlendirir. İnsanın iç veya ruh dünyasında kesin bilimsel veriler ve gözlemler yapılamayacağı ve üstün bir kutsallık olgusu ön yargılı olarak kabul edildiği için, tamamen dini etkilerde ve sistemlerde dışı vuran tutum ve davranışların dışında kesin ve bilimsel konuşulamaz. Konuşulursa da tutarsız olur. Bu nedenle, İslam dininde, insanın dini değerlendirme yetkisini yüce Allah Hz. Peygambere bile vermemiştir. Onun için İslam'da "ruhbanlık" yoktur.⁴⁸ İnsanı inançsal olarak yalnız yüce Allah'ın kendisinin değerlendireceği Kur'an'da açıkça ifade edilmiştir.⁴⁹ Buradan hareket ederek, diyebiliriz ki, " bir insanın diğer insanı, Allah adına değerlendirmesi, sorgulaması, yargulaması ve dinî durumunu belirlemesi, İslam dini ile taban tabana zıttır".⁵⁰

Ancak yaşadığımız dünyada ve İslam tarihi boyunca insanlar, bir başka inananı değerlendirip egemenliği altına almaya çalışmışlar, onları çıkarları uğruna sömürmüşlerdir. Din gibi kutsal kurum da maalesef çıkarlar için kullanılmıştır. Din ya toptan kullanılmıştır, ya da dinin kutsal değerlerinden biri veya birkaçı kullanılmıştır. İnsan var oldukça din veya dinin kutsal değerlerinden her hangi biri, kullanılmaya devam edecektir. Buna din istismarı, irtica'-i faaliyet veya din ticareti denilebilir. Din istismarı, bütün dinlerde olduğu gibi, İslam dininde de olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Hatta daha peygamber Hz. Muhammed'in sağlığında, İslamın kutsal değerleri onun otoritesini yıkmak için istismar edilmiştir. Buna en belirgin örneklerden biri, yukarıda da değindiğimiz üzere, dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin "Zararlı Mescid"i yapmaları ve ibadete açmalarıdır.

"Zararlı Mescid" olayı, karşıtları (muhalifleri) yenmek için, mescidin kullanılmasıdır.

⁴⁶ Mustafa Vaziri, **The Emergence Of Islam**, Pragon House, New York, 1992,46

⁴⁷ Philip K. Hitti, **History Of Arabs From The Earliest Times To The Present**, London, 1960, s.139

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 6, s.226: e'd-Dârimî, **Sünen**, Beyrut, Bty., *Kitabu'n-Nikâh*, C. 2, s. 133, *Hadis No:6*)

⁴⁹ Kur'an: **Kehf** 18/ 110; **Fussilet** 41 / 6

⁵⁰ Osman Zümrüt, **Din-Müslümanlık-Şeri'at-Laiklik-Yurttaşlık**, Samsun, 2002, ss.54-55

Ancak sonuç itibariyle mescidi yapan dinsel-bölücü-ikiyüzlülerin bir kısmının amaçladığı gibi, Müslümanları bölmeye başladığı gerçeği ile karşılaşıldı. Bu tehlike, yeni güç birliğine ulaşmaya çalışan Müslümanların varlığını tehlikeye düşüreceği gözlemlendi. Bu durumda Müslümanlar, soğuklarda ve gecelerde rahat namaz kılmak için sağlayacağı, yarardan çok daha tehlikeli zarar vereceğini gördü. Bu nedenle, inançlılar, "Mescid-i Dırrar"ın yok edilmesine sevindiler.

8. Güçlü Devlet Oluşturma Hassasiyetleri Konusunda Hz. Muhammed Ve Atatürk'ün Uygulama Benzerlikleri

Hz. Muhammed'in iktidar otoritesini sarsacak her türlü hareketi, kesin tavrını koyarak engelleme kararlılığı ile Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini kurma ve yaşatma kararlılığı arasında benzerliğe dikkatinizi çekmek isterim:

Tevbe suresinin 107. âyetinin emir ve desteğiyle "Zararlı Mescid"i yıktırma emri ve kararlılığı ile Atatürk'ün ulusal toprak bütünlüğünü sarsacak hareketlere çok sert ve açık tavrı gerçekten aynı olmuştur.

Atatürk toprak bütünlüğü konusunda şöyle diyor: "Biz demiştik ki, amacımız, ulusal sınırlarımız içinde toprak bütünlüğümüzü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Buna engel olmak üzere karşımıza çıkacak kuvvet, kim ve ne olursa olsun hiç duraksamadan çarpışırız ve başarı kazanırız. Bu husustaki karar ve kanaatimiz kesindir".⁵¹

Hz. Muhammed, stratejisinde dış saldırı ve etkilere karşı duyarlı bir yol izlemiştir. Kendi otoritesini ve bağımsızlığını doğrudan ve dolaylı olarak sarsacak girişimlere anında engel olmuştur. Bunun en belirgin örneği, "Zararlı Mescid"i yıkıp yaktırmasıdır.

Hz. Muhammed'in Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Hudeybiye barışı, Necranlı Hristiyanlarla barış yolu izlemesi, Mekke'yi kansasız olarak almak için, bir yıl sonraya razı olması, bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Çünkü, dünyada bağımsız ve özgür olarak ayakta kalamak için, içte olduğu kadar, dışta da etkin ve saygın olmak zorunludur. Öyle ki, saldıracakların amaçlarına ulaşacaklarını kestirseler bile, göze alamayacakları zayıflık verecekleri güçlülükte olduğumuzu sürekli göstermek gerekir. Böylece düşmanlar veya saldıracaklar, saldırmaktan vaz geçerler. Bunun stratejideki adı "caydırıcı olmak"tır. Ben, tarihi kaynakları değerlendirmemden Hz. Muhammed'in bu stratejik dengeyi göstermek için, Tebuk seferini düzenlediğini düşünüyorum.

⁵¹ K. Atatürk, **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1982, C. 2, s.457

Bu noktada Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ulu önder Atatürk'ün de bu dengeyi sağlamak için, hızla çağdaşlaşma yolunu izlediğini görüyoruz. Bu gerçeği, Türk bilim insanlarından rahmetli Muammer Aksoy şöyle vurguluyor : “Atatürk'ün, Türk milletine ve devletine çizdiği hedef, “çağdaş uygarlık” ve bunu sağladığı oranda “Batılılık”tır. Atatürk, batının olumlu yönlerine karşı büyük yakınlık ve ilgi gösterirken, Batının Türk toplumu için, zararlı olan niteliklerine karşı da şiddetle ve cesaretle dikilmiştir.”⁵²

Yaşadığımız dünyada insanların yaşamını kendileri kazanır. En kutsal kurumlardan olan din, insana yardımcı olabilir, ama o insanın kendisi mücadele etmezse, yaşamını salt din sağlayamaz. İnsanın kendi özgür iradesini kullanarak yaşamını kazanması gereklidir. Aksi takdirde, yok olmaya veya başkasına uyruk olarak yaşamaya mahkumdur. Bir insanın özgür olması, öncelikle sistematik bilgiye ve bu bilgiyi kullanma cesaretine bağlıdır. Sadece bilgi edinmesi, yeterli olamaz. Elde ettiği bilgiyi kullanma cesaretini göstermesi gereklidir. Bu anlamda, Hz. Muhammed bilgi ve becerisini en iyi biçimde kullanan önderlerden biridir.

Atatürk'ün insan özgürlüğünün bilgi ve cesaretle birleşmesi halinde başarı elde edileceği düşüncesi çok yerindedir. Bilim insanlarından Şerif Mardin bunu şöyle açıklıyor. “Atatürk'ün kendi devrinde parlamenterizme (parlamenter sisteme) karşı bizzat Batı'da şekillenen tepkiye ve faşizmin ve komünizmin gelişmesine rağmen, sistematik bir seçkincilik veya “halk diktatörlüğü”nden kaçınan bir toplum anlayışına sahip olması dikkate değer. Bu noktada Atatürk'ün orijinal bir vurgusunu bulmak mümkündür. O da Atatürk'ün temel optimizmi ve onun arkasında yatan “kişi onuru” kavramıdır.”⁵³ Hz. Muhammed'in gönderiliş amaçlarından birinin de en erdemli kişiliği temsil etmesi⁵⁴, kişi erdem ve onurunun ne denli önemli olduğunun yüce Allah tarafından örneklenmesi, Atatürk'ün bu özelliği ile özdeşleşmektedir. Her iki öndere göre, inançlıların ve yurttaşların tümünün onurlu kişi olması istenmektedir. Acaba Müslümanlar ve inançlılar istenen bu onurlu kişiliğe ne kadar uyuyor!

Dünya tarihinde ideolojiyi öne çıkaran baskı grupları, ekonomik çıkara dayalı baskı grupları kadar olmasa da, günümüzde de etkin olabilmektedirler. “Bunların mali kaynakları kısıtlı olan birçoğu, seslerini dar bir çerçeveye duyurabilmektedirler: Başkaları ise, tersine, yabana atılmayacak ve bazen de çok büyük bir etki yapabilir-

⁵² Muammer Aksoy, **Atatürk ve Tam Bağımsızlık**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990,65

⁵³ Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi: Makaleler:4, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992, s.18

⁵⁴ Kur'an: **Kalem** 68 / 4

mektedirler."⁵⁵ Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda dinin bir ideolojik baskı grubu olarak, kullanılmasının önüne laiklik ilkesi benimsenerek geçilmiştir. Laiklik ilkesi, "yüzyıllar boyu şeriat kurallarının egemen olduğu bir imparatorluğun mirasçısı yeni Türkiye Cumhuriyetinde, Batıda taşıdığından çok daha kapsamlı bir anlam ve işleve sahiptir: "Atatürk'ün ve Türk Anayasalarının benimsediği laiklik ilkesi", bir yönü ile, kişilerin vicdan ve ibadet özgürlüklerini güvence altına alırken, öteki yönü ile de, Türkiye Cumhuriyeti bakımından özel bir anlam ve olağanüstü bir önem taşıyan, "toplumsal düzenin akıla, bilime ve halkın istencesine (iradesine) dayanması" kuralına güvence kazandırmıştır. Laiklik ilkesinin bize özgü bu ikinci yönü, "iman ve ibadet ile hiçbir ilgisi bulunmayan ve yalnızca toplum yaşamının düzenlenmesine ilişkin dinsel kaynaklı kurallar"ın hukuksal, siyasal, ekonomik, eğitimsel ve sosyal sorunların çözümünde, artık asla egemen olamamalarını, hatta hiçbir surette etkinlik gösterememeleri öngörülmektedir. Geçmişten gelen olumsuz birikim ve İslam dininin hayatın her alanına el atan niteliği nedeniyle de, laiklik ilkesinin bu ikinci yarısı, yeni Türk Devleti bakımından vazgeçilmez ve yaşamsal bir değer taşımaktadır".⁵⁶

İslamın ilk dönemlerinde, kuşkusuz, İslamî hareket, Peygamber Hz. Muhammed'in önderliğinde olağanüstü koşullarda ve kurallarla sürdürüldü. Kabile geleneğinin ve anlayışının egemen olduğu toplumu devlet haline getirmek kolay olmadı. Aslında bu dönemde, "gerek Hz. Muhammed için, gerekse yardımcıları için demokrasinin ilk ayağı olan seçim söz konusu olamazdı".⁵⁷ Rejim ne olursa olsun, Hz. Muhammed, iktidara tam olarak egemendi. Böyle bir egemenlik ve iktidara yerleşmenin ağır bedeli olmuştu ve olmaya da devam ediyordu. Karşıtları mescid dahil her şeyi aleyhinde kullanıyordu. Hz. Muhammed'in oluşturduğu ve bir anlamda devlet otoritesine alıştırdığı bu toplum, bundan sonraki yaşamını böyle sürdürecektir. "Her şey Müslüman toplumun değerlerini ve geleneklerini, Batı saldırılarına karşı savunma ve koruma kapasitesine bağlıdır. Eğer bunu başaramazsa, Müslüman toplum niteliğini kaybedecek ve kaçınılmaz olarak farklı ülke ve dillere mahsus ikincil karakteristikleri ile Batı toplumununun az veya çok sadık bir taklitçisi haline gelecektir."⁵⁸

⁵⁵ Jean Meynaud, **Politikada Baskı Grupları**, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1975, s. 146

⁵⁶ Muammer Aksoy, **Laikliğe Çağrı**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989, s.5

⁵⁷ Hüseyin Hatemi, **İslam Hukukunda Devlet Yapısı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.58

⁵⁸ Hamilton A. R. Gibb, **İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar**, Çev.:Kadir Durak-Atilla Özkök-Hayrettin Yücesoy-Kenan Dönmez, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 342

Burada yeri gelmişken, mescid (Cami) konusunda, çok önemli saydığım gözlemleri aktarmak yararlı olacaktır. Türk geleneğine ve özellikle İslama aykırı biçimde, bazı kişiler ve gruplar, yakın yerde ve bitişikte cami varken, bina altlarına, apartman dairelerine mescid yapmayı, Allah'ın emriymiş gibi, sevap kazanmak maksadıyla yapıyorlar veya yaptıklarını söylüyorlar ve bunun kutsal değere sahip çıkmak olduğunu Müslümanlara açıklamakla İslama hizmet ettiklerini sıralamaya çalışıyorlar. Oysa, İslamda alenilik ve açıklık vardır. Minarelerden ezanlar okunması, bunun içindir. Öyle apartman altında kilise evleri benzeri mescitler yapmak ve görkemli camilerimizi bırakarak oralarda ibadeti özendirmeye çalışmak, Hristiyanlara benzemekten başka bir işe yaramaz. Ancak burası laik Türkiye Cumhuriyeti, bir başkasını rahatsız etmeden ve yasalara uymak kaydıyla, isteyen istediğini yapabilir. Çünkü, dinler, hoşgörüyü (toleransı), eşit hakları ve adaleti buyurarak özgürlüğe destek verirler.⁵⁹ Oysa, dinlerin önerdiği özgürlük, tamamen Tanrı'nın denetimindeki özgürlük olup bugünkü siyasal bilimlerce tanımlanan özgürlüğe benzemez. Ama demokrasiden yararlanan yurttaş veya yurttaşların bir kesimi kalkıp da İslama hizmet etmek için caminin bulunduğu yakın yerlerde apartman altlarında, binanın kuytu yerlerinde mescit yapmanın, İslamî olduğunu söylerler. Bu söylem, İslama göre yanlış olur. Bu, olsa olsa, çıkar için din istismarı olur. Buna da gerçek Müslümanları inandırmak oldukça zordur. Gericiler(Mürteciler) veya dinsel-bölücü-ikiyüzlüler ise, zaten böyle işler yaptıkları için onların hoşlarına gider. Sanıyorum ki, bundan böyle Diyanet İşleri Başkanlığımız, cami ve mescit yapımını belirli kurallara bağladı. Öyle, herkes istediği yerde, istediği biçimde cami, mescit veya bir ibadet yeri açamayacaktır. Her hangi bir birey veya grup bir ibadet yeri (cami-mescid) yapacaksa, Diyanet İşleri Başkanlığının eşgüdümü ve denetiminde yapabilecektir. Doğrusu da budur. Bir ibadet yeri, Müslümanları birleştirmelidir. Bir ibadet yeri, Müslümanları bölmeyi ve dağıtmayı amaçlamamalıdır. Müslümanlar, "Zararlı Mescid"den ders almalıdırlar. Çünkü Kur'an'ın Tevbe Sûresinin 107. âyeti orada duruyor.

Dinin ve dindeki kutsal değerlerin, istismar edilmesine şiddetle karşı çıkan Atatürk, cami ve mescitlerin çok değerli olduğunu milletin birlik ve bütünlüğüne katkısını şöyle vurgulamaktadır.

"Efendiler! Camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın, yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler, itaat ve ibadet ile beraber, din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek, yani "meşve-

⁵⁹ Johannes Schwartlündder, Heiner Bielefeldt, **Christians And Muslims Facing The Challenge Of Human Rights**, Bonn, 1994, ss.25-34

ret-danışma” için yapılmıştır. Millet işlerine her ferдин zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir”.⁶⁰

Atatürk’ün de devlet otoritesini sarsacak hareketlere ve dinin cami ve benzeri kutsal değerlerinin kullanılmasına tepkisi, Hz. Muhammed’in yapılan “Zararlı Mescid”i yıktırması gibi, oldukça serttir.

Din istismarına şiddetle karşı çıkan Atatürk şöyle diyor:

“Bizi yanlış yola sevk eden soysuzlar, bilirsiniz ki, çok kere din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep din kuralları sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz. Görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harab eden hep din örtüsü altındaki küfür ve kötülükten gelmiştir”.⁶¹

Gerçekte “dini istismar ederek, kendi çıkarını sürdürenler, aslında kendi inancını sömürmüş olurlar; çünkü, onlar Tanrı için değil de, kendi çıkarları için hareket etmişlerdir”.⁶²

9. Sonuç

“Zararlı Mescid” olayı günümüzde benzer olaylarla karşılaştırıldığında bize şunları anımsatabilir:

Birincisi, dinin çok kutsal değerlerinin iktidarı elinde tutmak için, ne denli kötü amaçlı kullanıldığına dikkat çeker. Buna rağmen, bu olaydan, Müslümanlar ders almamış olacaklar ki, Sıffin Savaşında Hz. Ali’nin askerleri karşısında yenilecek duruma düşeceğini anlayan Muaviye askerlerinin Kur’an yapraklarını mızraklarına takarak “Kur’an’a karşı kılıç çekilir mi?” diye istismar ederek, zaferi, kendi lehlerine çevirmişlerdir. “Zararlı Mescid” olayında, dinsel-bölücü-ikiyüzlüler, inançlılara karşı mescidi istismar etmişken, Sıffin’de inançlılar, Kur’an yapraklarını inançlılara karşı istismar etmişlerdir. Bu konu, aslında ayrı bir araştırma konusudur.

İkincisi, “Zararlı Mescid” olayı, bize, çıkarıcıların, bozuncuların ve dine dayanacak istismarcıların ve teröristlerin her şeyi kullanabileceklerini gösteriyor. Bu olay üzerine, inen Tevbe Suresinin ilgili ayetleri bizi uyarıyor.

Üçüncüsü, “Zararlı Mescid” olayı, kutsal değerlerin istismarı, kitleleri ve toplulukları kolayca bölüyor ve dağıtıyor. O nedenle, onlara fırsat verilmemesi için atalarımız görkemli camiler yapmışlardır.

⁶⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1989, C. II, ss.98-99

⁶¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 131

⁶² Osman Zümrüt, Atatürk’ün İslam Dini Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1999, s. 100

Dördüncüsü, İslam Tarihinde bu tür olayları inançsal ve duygusal bir yaklaşımla ele almak yerine, daha gerçekçi ve bilimsel bir anlayışla ele almamızı anımsatıyor. Burada sadece dinsel-bölücü-ikiyüzlüler dini veya dindeki kutsal değerleri istismar ederler, inançlılar bunu yapmaz demek eksik olur; çünkü bazen inançlılar da bu kutsal değerleri istismar edebilmektedirler. Çünkü öteki türlü değerlendirmek, peygamber dönemindeki olayları kutsal ruhla ve mistik bir anlayışla değerlendirmek olur ki, o da –yukarıda belirttiğimiz gibine gerçekçi bir Müslümana ne de bilim insanına yakışmaz. Çünkü orada olan düpedüz bir iktidar savaşıdır. Biz görünüşe göre değerlendirebiliriz. İnsanların içlerinde ve ruhlarında ne olduğunu bilemeyiz. Hz. Muhammed de “Biz gözlemlerimize göre hükmederiz, kişinin iç dünyası sırlarında olanları Allah bilir” diyerek bu gerçeği açıkça vurguluyor.⁶³

O nedenle, insan ilişkileri mutlaka aleni tutum ve davranışlara oturtulmalıdır. Gizemli ve mistik beklenti ve inançlarla hareket edersek, olayları sağlıklı ve bilimsel olarak değerlendiremeyiz ve böylece tarih biliminin günümüz insanına ışık tutmak görevini engellemiş oluruz. Bu nedenle, İslam dininde insan ilişkilerinin sağlıklı olması, alenilik ve açıklık esasına dayandırılmıştır. İslamda istismarın her türü yasaklanmıştır. Allah, Kur’an’da doğrudan, “müslümanın dosdoğru olmasını” istiyor.⁶⁴ Bunun açık kanıtı, ibadetlerde bile aleniliğin ve açıklığın esas alınmasıdır.

“Zararlı Mescid” olayının bize anımsattığı en temel nokta, din ve dinin kutsal değerlerinin ve kurumlarının kullanılabilmesini göz önünde tutmamız ve istismarın hiçbir türüne izin vermememizdir. Ülkemiz ve ulusumuz açısından, Türk inançlıları ve Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri ve sorumluları, dinin kutsal değerleri-mescid ve camileri ve benzerlerini- ne kendileri kullanmalı ne de başkalarının adı çıkarlarını elde etmede alet olarak kullanmalarına asla fırsat vermemelidirler. Bu, İslamın buyruklarını yerine getirmek isteyen inançlılar için gerekli olduğu kadar, ulusal birliğimiz ve mutluluğumuz için de gereklidir. Hele mescidlerin devlet otoritesini zayıflatacak bir konumda kullanılmasına asla izin verilmemelidir. Çünkü, yüzbinlerce can vererek kurulan devlet olmadı mı, mescidlerin ve camilerin yaşaması olanaksızdır. Devlet elinizden bir kaydı mı, bir daha vermezler. Şu an, dünyamızda 3 000’in üzerinde dil konuşu-

⁶³ Ebu Zekerriyya Yahya İbn Şeref e’n-Nevevî, **Şerhu’n-Nevevî ‘Alâ Sahih-i Müslim**, Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1392, C.7, s. 163; İsmail İbn Muhammed e’l-‘Aclûnî, **Keşfu’l-Hafa, Müessesetu’r-Risâle**, Beyrut, 1405, C.1, s.221; Ömer İbn Ali e’l-Ensâri, **Hulâsatu’l-Bedri’l- Munir**, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad, 1410, C. 2, s.432; Ahmed İbn Hacer Ebu’l-Fadl e’l-‘Askalâni, **Telhisu’l-Habîr**, Medine, 1384/1964, C.1, s. 223

⁶⁴ Kur’an: **Hûd** 11 / 112

luyor, ama sadece 189 devlet vardır. Hele Yugoslavya'nın parçalanışını gözledikten sonra, başkalarının insan hakları havariliğine soyunmasına ve demokrasi öncüleri olmasına aldanmak aptallık olur. Şunu unutmayalım ki, karşıtlarımız, bizi içten ve en kutsal değerlerimizden birini veya birkaçını kullanarak vurmak, bölmek, karıştırmak ve yıkmak isteyebilirler. Tarih değişmezdi ve tekerrür etmezdi, eğer ders alınsaydı. Hz. Peygamberin döneminde en kutsal mescid kurumunun aleyhte kullanılması, bugün ne kadar dikkatli olmamız gerektiğini ve nelerin ve ne gibi kutsal değerlerin çıkarlar için istismar edilerek kullanılabileceğini bize açıkça göstermektedir. O nedenle, çok dikkatli olmalıyız. Bu dikkat, hem ibadetlerimizi ihlasla, eksiksiz ve özgürce yapabilmemiz için hem de yurdumuzda özgür, bağımsız ve mutlu yaşam sürmemiz için gereklidir. Sonuç olarak, "Zararlı Mescid" tarihi olayından ders alarak, minarelerimizden özgürce ezan sesini ebediyete kadar duymak ve özellikle gelecek kuşaklara, sonsuza değin yaşayacak bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti devretmemiz için, dinimizce kutsal sayılan değerleri istismar edecekleri karşı dosdoğru Müslüman ve iyi bir yurttaş olarak çok dikkatli olmamız gereklidir. Bir mescid o ulusun bağımsızlığını ve özgürlüğünü savunmuyorsa ve ona katkıda bulunmuyorsa, bilinmelidir ki, o mescid, Hz. Muhammed'in yıktırdığı "Zararlı Mescid" gibi, gerçekten zararlı mescittir.

THE EVENT OF “MASJID AL-DIRAR” (MOSQUE BY WAY OF HARM) IN ISLAMIC HISTORY AND ITS SIGNIFICANCE FOR OUR AGE

ABSTRACT

The purpose of this paper is to attract attentions to the meaning and significance of the event of Masjid al-Dırar in Islamic history and in our age. When the religious and political authority of Prophet Muhammad began to control over the whole Arabia in 630, his opponents and Abu Amir built the so-called Masjid al-Dırar so as to shake the authority of Muhammad and to organize the people against him. By the way of getting an approval for the new Masjid from Prophet Muhammad who was returning to Madina from Tabuk battle, some Qur’anic verses (Tawba, 107-117) were revealed by indicating the secret plan and intention behind construction of Masjid al-Dırar by some people. Then this Masjid was destroyed and burned according to command of Prophet.

We can summarize the meaning and significance of the event of construction and destruction of Masjid al-Dırar in Islamic history and in our age as follows: The order of Prophet Muhammad as to destruction of Masjid al-Dırar which implies that misuse and abuse of religious values and symbols are possible in every age, strengthened the authority of the Prophet while his opponents lost their power. From this viewpoint, there is a similarity between the action and decision of the Prophet and the definite resolution of Atatürk against all types of action which pave the way toward the destruction of national unity of Turkey.

As it appears in the event of Masjid al-Dırar, misuse and abuse of religious values and symbols give rise the destruction of national unity in a society. The severe action of the Prophet against the event of Masjid implies that we should pay careful attention to the possibility of misuse and abuse of religious values and symbols. It also has some implications that we should be good citizen and Muslim in The Republic of Turkey which will last forever.